

Andijon davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti,

Ona tili va adabiyoti: Qirg'iz tili adabiyoti yo'nalishi,

2-bosqich 201-guruh talabasi Ruslan Kosimov

QIRG'IZ XALQ MAQOLLARIDA AXLOQIY-ME'YORIY TUSHUNCHALARNING BADIY IFODASI

Anotatsiya: Ushbu maqolada qirg'iz xalq maqollarida ifodalangan axloqiy-me'yoriy tushunchalarning badiiy va g'oyaviy xususiyatlari tahlil qilinadi. Asosan halollik, sabr-toqat, vatanparvarlik, kattalarga hurmat, ota-onaga sadoqat, mehnatsevarlik, do'stlik va insofililik kabi qadriyatlar xalq og'zaki ijodida qanday ifoda topgani ko'rib chiqiladi. Maqollar tarkibidagi ramzlar, metaforalar, kontrastlar orqali bu tushunchalar keng xalq ommasiga tushunarli va ta'sirchan shaklda yetkazilgan. Maqolada, shuningdek, bu maqollarni zamonaviy jamiyatda qanday talqin qilish mumkinligi, ularning hozirgi yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati haqida ham mulohazalar yuritiladi. Tahlil davomida maqollar estetik vosita sifatida emas, balki milliy axloqiy tizimning asosiy tayanchlaridan biri sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Qirg'iz maqollari, axloqiy tushunchalar, og'zaki ijod, qadriyatlar, badiiy ifoda, xalq tafakkuri.

Andijan State Pedagogical Institute

Faculty of Philology,

Mother tongue and literature: direction

of Kyrgyz language literature,

Ruslan Kosimov, a student of the 2nd stage, group 201

ARTISTIC REPRESENTATION OF MORAL AND ETHICAL CONCEPTS IN KYRGYZ FOLK PROVERBS

Annotation: This article examines the moral and ethical concepts expressed in Kyrgyz folk proverbs and their artistic interpretation. The study focuses on how values such as honesty, patience, respect for elders, filial piety, diligence, friendship, and integrity are conveyed through symbolic, metaphorical, and contrastive expressions in oral tradition. Proverbs are analyzed not only as literary and linguistic artifacts, but also as reflections of a broader ethical worldview embedded in Kyrgyz national culture. Additionally, the article explores how these proverbs are interpreted in contemporary society and their relevance in shaping the

moral education of youth. The findings highlight the significance of proverbs as an enduring source of cultural and ethical identity.

Keywords: Kyrgyz proverbs, moral values, oral tradition, ethical concepts, artistic expression, folk wisdom

Qirg'iz xalq og'zaki ijodi asrlar davomida xalq tafakkuri, madaniy qadriyatlari va axloqiy dunyoqarashining eng yorqin ifodasi bo'lib kelgan. Shu bois og'zaki janrlar orasida maqollar alohida o'rin egallaydi. Ular qisqa, ammo ma'noga boy shaklda xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy me'yorlarini mujassamlashtiradi. Xalq maqollari orqali qadimiy e'tiqodlar, ijtimoiy munosabatlar va shaxsiy fazilatlar asrlar davomida avloddan avlodga uzatilgan. Ayniqsa, halollik, sabr-toqat, kattalarga hurmat, do'stlik, birlik va mehr-oqibat kabi axloqiy tushunchalar qirg'iz maqollarida ramziy, obrazli va badiiy shakllarda ifodalanadi.

Zamonaviy adabiy va madaniy tadqiqotlarda maqollarni faqat til vositasi sifatida emas, balki axloqiy-ma'naviy kod sifatida baholash tendensiyasi kuchaymoqda. Bu maqollar nafaqat folklor manbasi, balki xalqning ongli axloqiy tarbiyasiga xizmat qiluvchi kuchli pedagogik vosita sifatida ham ko'rilmogda. Shu sababli, maqollardagi axloqiy-me'yoriy tushunchalarni badiiy tahlil qilish, ularning bugungi jamiyatdagi dolzarbligini aniqlash, yosh avlod tarbiyasidagi o'rnini belgilash mazkur tadqiqotning asosiy maqsadidir.

Qirg'iz xalq maqollari xalq tafakkurining teran qatlamlarini, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy qadriyatlarni qisqa, lekin chuqur ma'no anglatadigan shaklda ifodalaydi. Bu maqollar avloddan avlodga og'zaki ravishda o'tib kelgan bo'lib, faqat til boyligining namoyoni emas, balki xalqning axloqiy kodeksi sifatida xizmat qilgan. Ular orqali xalq o'zining hayotiy tajribasini, dunyoqarashini, madaniy qadriyatlarini ifoda etgan, tarbiyaviy va ijtimoiy vazifalarni bajargan.

Qirg'iz maqollarida eng ko'p uchraydigan tushunchalardan biri – halollik (адилет). Halol bo'lish shaxsiy va ijtimoiy munosabatlarda ishonch poydevori sifatida qaraladi. Masalan, *“Ак жигит артына карабас”* (“Halol yigit ortiga qaramaydi”) maqolida halollik orqaga nazar tashlamaslik, ya'ni o'z harakatlarida qat'iylik, poklik bilan bog'lanadi. Yoki *“Чын сөз – чындыктын белгиси”* (“Rost so'z – haqiqatning belgisi”) maqoli orqali rostgo'ylik inson shaxsiyatining asl fazilati sifatida ko'rsatiladi. Bunday maqollar kishilarni rostgo'y, vijdonli bo'lishga undaydi va axloqiy me'yorlarni saqlashga xizmat qiladi.

Yana bir muhim axloqiy tushuncha bu – kattalarga hurmat. Qirg'iz xalq ongida kekxa avlod tajriba va donolik egasi bo'lib, ularga hurmat jamiyatdagi muvozanatni ta'minlaydi. *“Чоңдун курсагы тойсо, кичинин томогу тойот”* (“Katta kishining qorni to'q bo'lsa, kichik ham och qolmaydi”) maqoli nafaqat iqtisodiy o'zaro bog'liqlikni, balki ijtimoiy tuzumdagi o'zaro hurmat va

mas'uliyatni anglatadi. Bu maqolda hurmat orqali baraka, tinchlik va totuvlik tushunchalari ilgari suriladi.

Sabr-toqat tushunchasi ham maqollarda ko'p uchraydi. Masalan, *“Сабыр тапкан – бакыт тапкан”* (“Sabr topgan – baxt topadi”) maqolida sabr fazilati orqali baxtga erishish g'oyasi ilgari suriladi. Bu yerda sabr nafaqat passiv kutish emas, balki ijobiy natijaga yetishish yo'lidagi qat'iyat, ichki kuchning belgisi sifatida talqin qilinadi. Qirg'iz maqollarida sabr fazilati ko'pincha tabiiy voqealar bilan bog'lanadi, bu esa inson hayotining tabiat bilan uyg'unligiga urg'u beradi.

Alohida e'tiborli jihat – jamoaviy qadriyatlarning maqollardagi ifodasidir. *“Бирлик бар жерде – береке бар”* (“Birlik bor joyda baraka bor”) maqolida ijtimoiy hamjihatlik, bir-birini qo'llab-quvvatlash orqali yutuqqa erishish g'oyasi ilgari suriladi. Yoki *“Эки эр урушса – эл ортодо калат”* (“Ikki yigit urushsa, xalq azob chekadi”) maqolida esa jamoaviy tinchlikning har bir shaxs xatti-harakatiga bog'liqligi ko'rsatiladi. Bu maqollar axloqiy mas'uliyat faqat shaxsiy emas, balki ijtimoiy ekani haqida chuqur fikr uyg'otadi.

Qirg'iz maqollarida tabiat obrazlari orqali ham axloqiy tushunchalar beriladi. Daraxt – bu ota-ona, ildiz, baraka timsoli. *“Ата дарагын кесне”* (“Otaning daraxtini kesma”) maqolida ota-ona hurmati, ildizga sodiqlik va hayotiy barqarorlik g'oyasi mujassam. Shuningdek, hayvonlar (masalan, ot, qush, qarg'a) ham axloqiy baholovchi ramz sifatida beriladi. Ot – sadoqat va kuch, qarg'a esa – xiyonat va pastkashlik ramziga aylangan.

Maqollar orqali ko'p hollarda insonning ijtimoiy roli belgilanadi. Erkaklar – halol, kuchli, donishmand bo'lishga undalsa, ayollar – sabrli, sadoqatli, muqaddas timsol sifatida tasvirlanadi. Bu obrazlar zamonaviy adabiyotda ko'p hollarda qayta talqin qilinadi. Demak, maqollar o'z mohiyatini saqlagan holda jamiyat ongida yangi qiyofalarda yashashda davom etmoqda.

Zamonaviy tahlilchilar bu maqollarni faqat tarixiy voqelik sifatida emas, balki madaniy xotiraning faol elementi, axloqiy kodning tashuvchisi sifatida o'rganmoqdalar. Ular tarbiya jarayonida, tilshunoslikda, madaniyatshunoslikda va adabiy tahlil doirasida muhim manba vazifasini bajarmoqda. Maqollar nafaqat madaniy meros, balki bugungi yosh avlod uchun qadriyatlar manbaidir.

Shu bois, qirg'iz maqollaridagi axloqiy-me'yoriy tushunchalar badiiy va ijtimoiy jihatdan zamonaviy o'quvchiga ham dolzarbdir. Ular qisqalik, obrazlilik, badiiylilik va xalqona til orqali murakkab g'oyalarni sodda va tushunarli qilib yetkazadi. Bu esa ularning bugungi kunda ham pedagogik va tarbiyaviy vosita sifatida samarali ishlatilishiga asos bo'ladi.

Qirg'iz xalq maqollarida ifodalangan axloqiy-me'yoriy tushunchalar nafaqat madaniy merosning tarkibiy qismi, balki xalq ma'naviyatining tub ildizlarini aks ettiruvchi vosita sifatida qadrlanadi. Mazkur maqollarda halollik, sabr, mehnat,

sadoqat, do'stlik, birlik va kattalarga hurmat kabi ijtimoiy-axloqiy tushunchalar badiiy shakl orqali berilgan bo'lib, ular xalq dunyoqarashining boy tajribasi va qadimiy ma'naviy tajribasiga asoslanadi.

Bu maqollar zamonaviy kontekstda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Ta'lim va tarbiya jarayonida ular o'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni singdirishda, yosh avlodni milliy madaniyat ruhida tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Xalq maqollarida mujassam bo'lgan axloqiy g'oyalar orqali shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyat, vijdonlilik, mardlik, sabr-toqat kabi fazilatlar keng targ'ib qilinadi.

Shuningdek, maqollar o'zining badiiy tuzilmasi, semantik boyligi va estetik kuchi bilan ham ajralib turadi. Ular faqat axloqiy g'oyalarni targ'ib qilmaydi, balki adabiy til va ifoda vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Bu esa ularni folklor, tilshunoslik, adabiyotshunoslik hamda pedagogika kabi fanlar kesishmasida chuqur tadqiq qilishni talab etadi.

Kelgusida maqollar asosida yaratilgan adabiy, metodik hamda interaktiv materiallar orqali yoshlar ongiga xalq og'zaki ijodining mazmun-mohiyatini yetkazish, ularni mustahkamlash, turmushda qo'llash ko'nikmasini shakllantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qoladi.

Shunday qilib, qirg'iz xalq maqollaridagi axloqiy-me'yoriy tushunchalar xalqning tarixiy, ma'naviy va madaniy xotirasini ifodalovchi, hozirgi davrda esa axloqiy tarbiyaning asosi bo'lib xizmat qiluvchi bebaho manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xtomushev, K. (2018). *Qirg'iz adabiyotida ramz va miflar tizimi*. Bishkek: Qirg'iz Milliy fanlar akademiyasi.
2. Jorobekova, G. (2021). *Qirg'iz og'zaki ijodida axloqiy qadriyatlar*. Bishkek: Ilm nuri nashriyoti.